

# Sezemice

Kateřina Charvátová

manuscript for CISTOPEDIA, 2009

---

Dějiny kláštera cisterciáček v Sezemících zůstávají z větší části zahaleny tajemstvím. Důvod je zřejmý. Neexistuje klášterní archiv, který by pomohl proniknout k osudům opatství. Řádový dům sezemických sester zanikl totiž v důsledku husitské revoluce a ve víru válek či po nich, kdy bylo jasné, že již nebude obnoven, vzala za své také sbírka písemností, jež odrážely vývoj opatství od jeho založení až po poslední léta existence. Privilegia, majetkoprávní listiny a snad i jiné materiály, které klášterní archivy obvykle obsahovaly a jež jeptišky jistě s péčí shromažďovaly, zmizely beze stopy. Z celého souboru se náhodně zachovala jediná listina. A tak historikům nezbývá než pracovat s nečetnými zprávami zachovanými v archivech jiných institucí či s náhodnými zmínkami kronikářů. Z těchto útržků však nelze než jen rozpoznat některá základní fakta a nastínit pouze rámcový pohled na vývoj sezemického ústavu v čase půldruhého století jeho existence.

## Založení kláštera

Sezemický klášter vznikl stejně jako ženský řádový dům v Pohledu ve východních Čechách. Na rozdíl od Pohledu založeného na Českomoravské vrchovině však fundátoři volili místo v úrodné nížinné oblasti Hradecka, které mělo již dlouhou tradici osídlení. Jako zajímavost lze uvést fakt, že sezemický klášter příslušel postupně pod dvě biskupství. V době svého založení pod pražskou, od roku 1344 pak pod nově ustanovenou diecézi litomyšlskou.

Vzhledem k absenci písemných pramenů neznáme zakladatelku kláštera a o její osobě můžeme jen spekulativně uvažovat. Tušíme, že sezemický ženský ústav byl dílem šlechtické rodiny a nikoliv založením panovnickým. Šlechtický původ nepřímo potvrzují dvě fakta: skromné měřítko fundace a skutečnost, že Sezemice během své existence nikdy nepatřily ke královské komoře, z čehož vyplývá, že po celou dobu své existence měly soukromého fundátora.

Badatelé se pokoušeli otázku, kdo založil sezemický klášter, rozřešit na základě erbů, jež se zachovaly na svornících v sezemickém kostele. Kapli sv. Antonína zdobí erby s orličím křídlem a s motivem lvíce, kapli sv. Anny štít dělený pošikem na dva a dva pruhy. Znak umístěný v kapli sv. Anny, spojovaný s Drslavici, lze nejspíše ztotožnit se znakem pánů z Dobrušky a Opočna, jak soudil již August Sedláček. Orličí křídlo náleželo moravskému rodu, z něhož vzešli páni z Meziříčí, Tasova a Lomnice. K tomuto rodu náležel i Přibyslav z Křižanova známý v souvislosti s cisterciáky svým podílem na založení žďárského kláštera na Moravě. Orličí křídlo měli později ve znaku také páni ze Skuhrova. Erbem se lvicí se ve středověku pyšnila řada českých rodin, především z okruhu markvartického rozrodu. Erby z kaplí sezemického kostela nejsou pramenem, který by vypovídal o zakladatelích kláštera přímo. Pocházejí totiž až ze 14. století, nikoliv z doby založení kláštera; znaky v kapli

sv. Antonína mohly být vytesány 80 let po vzniku opatství, v kapli sv. Anny dokonce cca 120 let po fundaci. I když budeme vycházet z předpokladu, že jeptišky zůstávaly po celé 14. století úzce svázány se svými zakladateli, jistotu, že se v kapli nachází erb právě fundátorského rodu, nemáme. Tři různé znaky navíc naznačují, alespoň pro 14. století, vztah více rodin ke klášteru. Vzhledem k tomu, že jiný pramen, než tyto erby, k dispozici není, pokusme se přes výhrady a nejistoty stran jejich historické výpovědní schopnosti pokračovat v úvahách, co symbolizují. Výběr erbů na svornících neukazuje na šlechtu z bližšího okolí kláštera, kterou bychom si mohli představovat jako mecenáše, jež za své zásluhy o opatství získali ve 14. století právo pohřbu v kaplích. Velký zeměpisný rozptyl rodů, jimž erby mohly náležet, a skutečnost, že se ve většině případů jedná o významné šlechtické rodiny, naznačuje spíše možnost rozrodu zakladatelské linie, zejména v jeho ženských větvích.

Osoby, od nichž by se zakladatelská rodina mohla odvozovat, lze spolu s Augustem Sedláčkem nejspíše hledat v okruhu Sezemy z Kostomlat (naposledy doloženého roku 1265) a jeho nástupce (pravděpodobně zetě) Mutiny z Kostomlat, kterého prameny zmiňují v 80. letech 13. století. Mutina se stal předchůdcem pánů z Dobrušky, jejichž erb zdobí nejen kapli sezemického kláštera, ale který se též nachází ve znaku městečka Sezemic. Mutina pravděpodobně byl spojen příbuzenskými svazky též s pány z Meziříčí. Tím se vysvětluje, jak se jeho hrad Skuhrov dostal do držení Dobeše z Tasova, člena zmíněného moravského rodu erbu orličího křídla. Při založení sezemického domu nemůžeme vyloučit ani spoluúčast některé členky markvartického rodu, jak naznačuje nejen erb Ivce v kapli sv. Antonína, ale především filiační napojení panenského ústavu na rodový klášter Markvarticů v Hradišti nad Jizerou. Příbuzenské vazby této hypotetické členky markvartického rozrodu k Sezemovi z Kostomlat či Mutinovi však zatím unikají naší evidenci.

Budeme-li se ptát konkrétněji, můžeme uvažovat jak o jedné zakladatelce, tak o fundaci kolektivní, jakou známe např. z kláštera v Pohledu. V případě individuální lokace lze teoreticky hledat zakladatelku v manželce nebo dceři Sezemy z Kostomlat, jenž mizí z pohledu písemných pramenů v polovině 60. let 13. století, v době, kdy nejspíše již probíhaly přípravy k založení kláštera. Budeme-li uvažovat o fundaci kolektivní, můžeme okruh žen, přicházejících v úvahu jako zakladatelky, rozšířit o další příbuzné jak Sezemy, tak i Mutiny z Kostomlat. Tyto úvahy jsou však pouze spekulativní, a tak nelze než uzavřít konstatováním, že zakladatelku či zakladatelky kláštera neznáme a úvahy o členkách rodiny Sezemy a Mutiny z Kostomlat jsou pouze hypotézou, která by potřebovala mít větší oporu v pramenech.

Pokládáme-li Sezemu a Mutinu z Kostomlat teoreticky za představitele rodu, jenž se ve svých ženských liniích zasloužil o vznik Sezemic, neměli bychom zapomenout na jeho možné další zakladatelské aktivity. Mutina z Kostomlat či někdo z jeho příbuzných totiž snad založil další cistercký klášter ve východních Čechách, a to mužský řádový dům Svaté Pole. K této lokaci na Hradecku došlo jen o několik let po založení Sezemic, v roce 1272. Pokud by se podařilo obě hypotézy potvrdit, znamenalo by to, že rod Sezemy z Kostomlat byl v Čechách jediným šlechtickým rodinou, která stála u vzniku dvou cisterckých klášterů, navíc jak v ženské, tak i mužské řádové linii.

Ústav cisterciáček v Sezemicích vznikl patrně v první polovině 60. let 13. století či v době těsně kolem roku 1265. Jistě před rokem 1267, neboť tehdy požádal pražský biskup

generální kapitulu o připojení existujícího kláštera k cisterckému řádu. Jak jsme již uvedli v souvislosti se založením pohledského kláštera, cistercký řád přijímal nerad do svých řad ženská opatství. Svolení k inkorporaci poskytoval obvykle jen na přímlovu významné osoby, jíž se v tomto případě stal pražský biskup Jan III. Generální kapitula jeho žádosti vyhověla a nařídila inspekci nového založení, jíž pověřila opaty z Pomuka a Hradiště. Když se inspekce během roku neuskutečnila, vyzvala v roce 1268 jiné dva opaty, aby se tohoto úkolu ujali. Ani oni však poslání nesplnili, a proto určila v roce 1269 inspektory potřetí. Tehdy také rozhodla, aby nová plantace, pokud bude shledána vyhovující, byla k řádu inkorporována a jejím nadřízeným opatstvím se stal mužský klášter v Hradišti. Poté snad byla inspekce provedena, neboť Statuta generálních kapitul žádné další výzvy v tomto směru již nezaznamenávají. Sezemice se staly součástí řádu a po celou dobu, co zde řádové sestry působily, zůstaly spojeny filiační vazbou s nadřízeným klášterem v Hradišti nad Jizerou. Za pozornost stojí podoba jména Sezemice v řádových zápisech: v první zprávě Statut generální kapituly jsou Sezemice zapsány jako *Exsime*, v druhé *Chesemed*, v třetí *Cozomiz*. Je zřejmé, jaké problémy přinášelo slovanské jméno kláštera písařům v Citeaux.

Informaci, ze kterého ústavu přišel konvent, který osadil novou filiici, historická paměť nezachovala. Jako nejpravděpodobnější se nabízí Morava, kde v té době existovaly již dva ústavy cisterciacek, Oslavany a královská Porta Coeli u Tišnova. V souvislosti se založením řádového domu v Sezemích uvažují badatelé o obou těchto variantách. August Sedláček předpokládal, že sestry přišly do Sezemice z Oslavan, teorii preferující původ konventu z opatství Porta Coeli zdůvodnil Josef Kurka, který spojil založení sezemického kláštera s rodem moravských pánů z Lomnice sídlících nedaleko Tišnova.

Majetkové vybavení opatství neznáme. Podle skrovné držby sezemických sester v pozdějších obdobích můžeme soudit, že nebylo velké a snad se podobně jako v Pohledu skládalo jen z jedné či několika málo lokalit. S jistotou víme pouze, že cisterciacky vlastnily Sezemice. K hříčkám dějin patří skutečnost, že tato lokalita patřila cisterckému řádu ještě před založením kláštera. Roku 1227 totiž Sezemice získal sedlecký klášter odkazem Kojaty z Mostu. Předpokládá se, že sedlečtí mniši statek, který byl od jejich opatství dosti vzdálený, směnili za nějaký bližší. K této směně mohlo dojít právě v souvislosti se založením ženského řádového domu. K obvěnění ženské filiace patřila též práva k sezemickému farnímu kostelu, jehož příjem od samého počátku kláštera připadl jeptiškám.

Sestry se usadily při sezemickém kostele, který si však zároveň uchoval i svou farní funkci. Spojení ženského kláštera s farním kostelem bylo u cisterciacek poměrně obvyklé. Nacházíme jej v celé oblasti působnosti řádu. I v Čechách vidíme analogii, neboť podobně byl založen i druhý český klášter cisterckých sester, Pohled.

### **Dějiny sezemického kláštera do husitských válek**

Jak již výše naznačeno, historických zpráv, které by ukázaly život sezemického kláštera v průběhu 13.-15. století, je velmi málo. Z toho vyplývá i torzovitost našeho líčení. Po založení kláštera, o němž jsme díky zápisům z generálních kapitul řádu alespoň částečně informováni, jakékoliv zprávy na dlouhou dobu ustávají. S jedinou výjimkou, nevíme o sezemickém ústavu

nic až do roku 1333, tedy po celých 65 let. Teprve od 30. let 14. století se počet informací přece jen trochu zmnožuje, aby vzestupný trend vydržel až do počátku 15. věku.

Písemné prameny z 30. let 14. století nás informují o neutěšené situaci opatství. Stav klášterní ekonomiky v době pokročilé vlády Jana Lucemburského byl v Sezemicích zjevně stejně špatný jako v ostatních cisterckých kláštorech v Čechách. Sezemické cisterciačky si navíc stěžují na vpády lupičů, kteří kradou koně i dobytek, a ústav tak dále ochuzují. Opatství dosáhlo již takového stupně chudoby, že zde nezbývaly prostředky ani na základní životní potřeby. Klášterní budovy, vybudované snad ve druhé půli 13. věku, stály a jeptišky neměly dost financí na jejich opravu.

Když klášter někdy před rokem 1333 postihl požár a ve stejné době poškodila budovy také vichřice, hledala abatyše spolu se sestrami podporu u mocných tohoto světa. Papež Jan XXII. udělil sezemickému ústavu odpustky pro návštěvníky, kteří přispějí na opravu poničeného kláštera, královna vdova Eliška Rejčka odkázala sestrám 20 kop gr. k týmž účelům. Ve své závěti klášteru celkem věnovala 30 kop gr. Za zbylých 10 kop gr. měly jeptišky koupit příjem 1 kopu gr. ročně, který se měl u příležitosti anniversaria za královnu rozdělit mezi všechny sestry kláštera.

Na rozdíl od jiných cisterckých institucí, kde se můžeme o počtu řeholníků, kteří žili v jejich zdech, jen dohadovat, známe z doby kolem poloviny 14. století velikost sezemického konventu přesně. Díky zápisu, jenž vznikl v souvislosti s formováním litomyšlské diecéze, víme, že v Sezemicích tehdy žilo celkem jedenáct jeptišek, abatyše a sbor deseti sester. Tento relativně nízký počet znovu poukazuje na skromné měřítko fundace a na nevelké hmotné zázemí, které se klášteru podařilo získat za první století, neboť velikost konventu ve všech kláštorech vyplývala z ekonomických možností, jež dovolovaly uživit určitý počet mnichů či jeptišek.

Doba vlády krále a císaře Karla IV. zřejmě přinesla klášteru lepší časy. Sám panovník potvrdil opatství v roce 1360 jeho veškerá privilegia a statky. Také hmotné postavení jeptišek se zlepšilo, jak dokládají zprávy o rozšiřování majetku sezemického řádového domu. Písemné prameny uvádějí od počátku 70. let 14. století do první dekády 15. věku četné nákupy platů nebo pozemků, které panenský ústav financoval z vlastních prostředků. Množství koupí nasvědčuje tomu, že ekonomická situace kláštera byla relativně dobrá a umožňovala vytvořit finanční rezervy.

Odkud tyto peníze pocházely? Jen stěží je můžeme považovat za výtěžek sezemických statků, neboť víme, že opatství neoplyvalo velkým pozemkovým majetkem. Naproti tomu je obecně známo, že dívky, které vstupovaly do kláštera, přinášely svému ústavu věno. I když nemáme přímé doklady, snad se mnoho nespleteme, budeme-li alespoň v části nákupů platů vidět investici věna některé ze sester, jež měla do budoucna klášteru zaručit stálý příjem. Mezi osobami, od nichž klášter kupoval platy či statky, nacházíme jak šlechtice ze širšího okolí kláštera (Střížek z Koloděj, Beneš z Histovic, Čeněk z Morašic, Čeněk z Chotče), tak i známého církevního představitele, kanovníka Vítka z Černčic.

Do jaké míry se ve 14. století rozrůstal pozemkový majetek sezemického ústavu, nejsme schopni pro nedostatek pramenů poznat. Jistě však ony koupě z druhé půle 14. věku a

počátku následujícího století zahrnovaly i půdu, o čemž svědčí zmínka v jednom z dokladů, podle které dal ke koupi svůj souhlas král Václav IV. Pokud by nešlo o pozemkový majetek, ale jen o nákup platu, panovníkův souhlas by nebyl nutný.

Vzhledem k tomu, že klášterní panství zůstalo až do husitských válek malé, podobně jako pohledská država nesrovnatelně menší než většina domén mužských klášterů, můžeme předpokládat, že přírůstky ani v této době nebyly podstatné.

V roce 1409 nebo 1410 došlo v klášteře za dramatických okolností k převratu, na němž měl lví podíl otec opat z Hradiště. Z tohoto zvláštního příběhu, jehož popis se nachází níže v textu, vyplývá slabost ženského kláštera a jeho malá společenská ochrana v časech těsně před husitskými válkami.

Ty se nevyhnuly ani sezemickému klášteru. Husitské houfy Sezemice dobyly a vypálily nejspíše na počátku května 1421. V kronice Vavřince z Březové se zachovala pouze stručná zpráva o vypálení kláštera v souvislosti s tažením táboritů do východních Čech. S odstupem 150 let uvádí Hájek z Libočan detailnější příběh o tom, jak vojsko přitáhlo k neopevněnému klášteru, kde zajalo 13 panen, které Žižka kázal svázat a utopit v potoce pod klášterem. Pražským hejtmanům se však jeptišek zželelo a poté, co se ujistili, že sestry u sebe nemají žádný majetek, propustili je. Cisterciačky s pláčem odešly do Hradce Králové. Ve zprávě zaráží uvedené číslo 13 sester, které sice není nemožné, vzpomeňme, že v roce 1350 žilo v Sezemicích 11 jeptišek, a vyšší počet může odpovídat lepšímu hmotnému zabezpečení opatství na počátku 15. století než v polovině 14. věku, nezdá se však věrohodné. Navozuje totiž představu ideálního složení konventu s abatyší a 12 sestrami, jako Krista se 12 apoštolů. Vzhledem k tomu, že pro uvedené vyličení konce sezemického kláštera neexistují žádné další podpůrné doklady, s přihlédnutím k tomu, jak Hájek rád historické zprávy upravoval a rozšiřoval i vzhledem k tomu, že podobný příběh vypravuje barokní historiografie i o oslavanských mniškách, budeme asi muset příběh o zachráněných jeptiškách zařadit spíše do žánru krásné literatury než do oblasti spolehlivých informací.

Po dobytí a vypálení opatství zůstal pobořený klášter opuštěn. Jeho majetek připadl ve druhé polovině 15. věku synům Jiřího z Poděbrad a stal se součástí panství Kunětická Hora. Sestry se již nikdy do Sezemic nevrátily. Bývalý ústav cisterciaček v průběhu 15. století zcela zanikl.

### **Sezemice a cistercký řád**

Sezemický klášter se stal dcerou cisterckého řádu s největší pravděpodobností na konci 60. let 13. století. Několik listin, které se vážou k této události, představuje jediné doklady o kontaktech Sezemic s řádovým centrem. Jako u většiny ženských klášterů se generální kapitula zabývala jeptiškami pouze při příležitosti jejich připojení k řádu. Další osudy ženského řádového domu již nesledovala. V tomto směru se patrně spoléhala na příslušné mužské kláštery, jež měly nad ústav cisterciaček bdít a starat se o ně.

V případě sezemického kláštera generální kapitula určila, aby se nadřízeným mužským ústavem stalo opatství v Hradišti nad Jizerou. Hradišťský opat vizitoval cisterciačky a spolu s

abatyší rozhodoval o závažných otázkách kláštera. Z jeho pověření v Sezemicích působili kněží, kteří se starali o kultovní záležitosti a poskytovali duchovní služby jeptiškám. Vzhledem k tomu, že se nezachoval klášterní archiv, máme o jejich činnosti jen minimum zpráv.

K otci opatovi se váže pouze jediná listina. Její obsah však je mimořádně závažný, neboť se týká zásadního porušení práv ženského kláštera. Tato listina nám dovoluje nahlédnout do problematické situace raného 15. století, období, které bezprostředně předcházelo výbuchu husitských válek. Do jisté míry i naznačuje, proč se reformační horlení obracelo s takovou vášnivostí právě proti klášterům, ve kterých vidělo sídlo nepravosti. Žaloba, kterou sezemická abatyše vznesla, dokazuje, že se těžké prohřešky nevyhnuly ani kdysi tak přísnému cisterckému řádu.

Podle stížnosti abatyše Anny hradištský opat Nemoj nejen nadužíval svého práva tím, že přicházel do Sezemic na údajné vizitace vícekrát do roka, ale během svého pobytu si počínal zcela nevhodně a v rozporu s řádovými předpisy. Do kláštera přijížděl s množstvím služebného lidu, včetně laiků. Velký počet lidí a koní, které musel sezemický klášter po dobu jejich pobytu živit, již sám působil sestrám obtíže. Mnohem závažněji na konvent dopadalo chování otce-vizitátora. Ten i se svým doprovodem, včetně laiků, vstupoval do klausury, kde si až do nočních hodin dopřával *pohoršlivá potěšení s jeptiškami*. Jaké povahy byla ona *scandalosa solacia* nevíme. Mohlo snad jít o hraní karet a jinou zakázanou činnost, kterou navíc doprovázely nevhodné rozhovory (*perversa colloquia*). Postavení sezemického kláštera na veřejnosti ubližovalo i to, že se Nemoj svým počínáním chlubil. Opat Nemoj, jehož listina popisuje jako mladého a dosti váženého muže, se snažil, aby mohl *dicta sua perversa solacia atque colloquia cum prefatis monialibus* užívat i v budoucnu. Proto vyvolal v Sezemicích revoltu proti abatyši Anně, která s jeho počínáním nesouhlasila, domluviv se s některými sestrami, zvláště pak s Markétou, příbuznou pánů z Poděbrad, které slíbil, že se stane novou abatyší. Část jeptisek v čele s Markétou se skutečně proti abatyši Anně vzepřela. Nato opat Nemoj přichvátil spolu se svým podřízeným, Janem, opatem hradištské filiace ve Svatém Poli, se dvěma zbrojnoši a dalšími laickými osobami. Společně vtrhli do sezemického ústavu. Nemoj dal abatyši Annu uvrhnout do vězení a vynutil si na ní abdikaci. Ostatní sestry přiměl k volbě nové abatyše, již se stala již uvedená Markéta.

Když se abatyše Anna dostala z vězení, podala stížnost na opata Nemoje u papežské kurie. Papež Alexandr V. rozhodl, aby byla celá záležitost důkladně prošetřena. Pokud by se žaloba ukázala pravdivá, měla být Anna restituována na své původní místo a Markéta hodnosti abatyše zbavena. Zároveň opat Nemoj neměl již vizitovat sezemický dům a po dobu jeho opatského úřadu jej měl nahradit litomyšlský biskup.

Výsledek sporu neznáme. Žádný další přímý doklad se v této záležitosti již nezachoval. Nevíme, zda se Anna opět stala abatyší, či zda rozhodčí komise přiznala právo Markétě. Neznáme ani další osudy Nemoje. Snad pouze skutečnost, že krátce po roce 1410 jej v Hradišti vystřídal jiný opat, by mohla nasvědčovat tomu, že žaloba abatyše Anny vycházela z pravdivých údajů a vedla až k abdikaci "neukázněného" Nemoje. Důvodů, proč v Hradišti došlo ke změně opata, však mohlo být více. Příběh zůstává s otevřeným koncem.

Přesto se však k němu mohou pojit různé úvahy. O pravděpodobnosti této žaloby, již se zdá nasvědčovat podrobné vylíčení okolností, o slabosti ženského ústavu vůči zlovlí

nadřízeného mužského opatství či o malé ochraně jeptišek v českém prostředí. Vždyť abatyše Anna hledá zastání až u papežské kurie. Zcela samostatnou kapitolu představují pak závěry o morálním rozkladu českého kléru na prahu husitské doby.

Vraťme se ještě k nedostatečné ochraně ženského kláštera. Oporu bychom hledali nejspíše u zakladatelského rodu, který by měl teoreticky proti násilí vůči ženské instituci zasáhnout. V případě opata Nemoje a sezemického řádového domu zdá se však situace být složitější. Domníváme-li se, že Nemoj pocházel z okruhu zakladatelské rodiny kláštera Hradiště nad Jizerou, při předpokládané personální provázanosti fundátorů Hradiště a Sezemic, nemůžeme vyloučit, že Nemoj byl zároveň spřízněn i se zakladateli Sezemic. O původu abatyše Anny nevíme nic, její příbuzenský vztah k fundátorům sezemického ústavu však asi můžeme odmítnout, neboť v opačném případě by svou rodinou byla chráněna a Nemoj by si vůči ní podobné počínání nemohl dovolit. V této souvislosti stojí za povšimnutí zmínka o druhé abatyši, Markétě, která byla šlechtična, a jak uvidíme níže, k zakladatelskému rodu určité vazby měla. Pod zorným úhlem možného, byť i vzdáleného příbuzenství mezi Nemojem a Markétou, dostává celá historie poněkud jiný podtext.

Na dlouhodobější nespokojenost sezemického kláštera s vedením ze strany nadřízeného mužského ústavu poukazují další dvě papežské listiny, obě z konce 14. století. V roce 1394 sezemické sestry získaly právo svobodně si volit svého zpovědníka, což znamená, že se v této věci staly nezávislými na rozhodnutí otce opata. Z jakých důvodů papež takto rozhodl a jaké spory v Sezemicích žádosti předcházely, nevíme.

O tři roky později, v roce 1397, řešil papež Bonifác IX. další problém, který sužoval sezemické cisterciačky. Tentokrát se týkal obsazení sezemického farního kostela, který byl klášteru inkorporován, a tudíž jej spravoval zástupce abatyše-vikář. Podle dosavadní praxe určoval jednou za pět let osobu plebána otec-vizitátor, který vybraného kandidáta z řad cisterckých mnichů navrhl příslušnému litomyšlskému biskupovi, a ten jej pověřil duchovní správou. Správce svatyně měl odevzdávat většinu výnosů kostela klášteru a ponechávat si jen malý díl na vlastní obživu. Vzhledem k jistotě pětiletého úřadu však vikáři své finanční závazky ke klášteru neplnili a obohacovali se na úkor sester. Jejich spory s klášterem měly zřejmě širší charakter, cisterciačky se však svých práv nedokázaly domoci. Proto dal papež listinou z 13. dubna 1397 abatyši právo neposlušného kněze sesadit a litomyšlskému biskupu předložit kandidaturu jiného, ať již řádového mnicha či kněze světského. S problémem neposlušnosti farářů v kostelích, které byly inkorporovány cisterciačkám, se nepotýkaly pouze abatyše v Sezemicích. Analogický případ je znám z prostředí kláštera na Starém Brně, pro který vydal papež Bonifác IX. v témže roce 1397 podobnou listinu týkající se práva abatyše odvolávat faráře v inkorporovaném kostele v Hustopečích.

V souvislosti s papežským výnosem pro sezemický klášter z roku 1397 je nutno se zmínit o tom, že tato listina představuje jediný originální dokument, který se zachoval ze zničeného sezemického archivu. V minulém století tuto písemnost objevil biskup a historik Anton Frind v Knihovně metropolitní kapituly u sv. Víta v Praze, kde byla použita k vazbě jednoho z rukopisů.

V materiálech, které se týkají sezemického opatství, se nesetkáváme s funkcí probošta. Vychází tato absence pouze z mlčení pramenů, nebo sezemický klášter na rozdíl od Pohledu

probošta neměl? August Sedláček zastával druhý z těchto názorů a odůvodňoval jej ekonomickou slabostí řeholního domu, který prý nebyl s to probošta uživit. Jeho mínění zdá se nasvědčovat i skutečnost, že jediného jménem známého sezemického kaplana nacházíme při majetkových jednáních mimo klášter, v nichž zastupuje matku představenou, čili při práci, kterou obvykle zastávali probošti ženských klášterů.

### **Abatyše a jeptišky sezemického kláštera**

Historické prameny zachovaly jména čtyř abatyší, jež vedly sezemický klášter v poslední čtvrtině 14. a v prvním dvacetiletí 15. století. O představitelkách ze starší doby nemáme žádnou zprávu. Z dlouhé doby zahrnující prvních sto let existence kláštera (1270-1370) neznáme ani jednu z abatyší. Po roce 1370 se v pramenech s osobnostmi sezemických představených sporadicky setkáváme, jejich seznam však asi ani v tomto období není úplný. Navíc nedokonalost podkladů nedovoluje určit u žádné prelátky období její vlády.

Nejstarší známá abatyše Anna I. vedla sezemický ústav někdy kolem let 1375-1379, ze kdy pochází jediný doklad, v němž je zmiňována. Ze zpráv týkajících se této doby můžeme soudit, že Anna byla aktivní v ekonomických záležitostech. Četné, byť jen torzovitě zmínky ukazují, že nakupovala platy a snad i směřovala jakési pozemky.

Z nástupkyní abatyše Anny prameny dokládají Sofii, a to k roku 1394. Sofie pokračovala v nákupech platů a snad i půdy. Klášter nebyl dosti solventní, aby pokryl všechny náklady s tím spojené. Proto si abatyše vypomohla poměrně vysokou půjčkou 100 kop gr. Za její vlády nastaly již zřejmě spory mezi sezemickým a hradištským klášterem, které se projeví nejprve neposlušností kněží, jež do Sezemic dosazoval nadřízený opat, vůči představené ženského ústavu. Abatyše Sofie byla jistě silná osobnost, neboť si nastalou situaci nenechala líbit, ale stěžovala si až u papežského stolce. Sezemickému klášteru tím vymohla svobodnou volbu zpovědníka. Patrně také ona získala od papeže právo odvolávat kaplany a navrhopvat do tohoto úřadu osoby pro dům cisterciáček vhodnější.

Také abatyše Anna II. (doložena 1409) pokračovala zřejmě po vzoru svých předchůdkyň v rozšiřování příjmů kláštera. Právo kláštera byla ochotná prosazovat i na soudu. Nejznámější událostí z doby, kdy stála v čele kláštera, je nesporně její spor s hradištským opatem Nemojem, který ji nakonec nechal sesadit. Také Anna se odvolala k papežskému stolci, kde žádala spravedlnost.

Její nástupkyně a zároveň odpůrkyně Markéta (1409-?) byla zvolena patrně někdy na konci roku 1409. Prameny o ní praví, že byla příbuznou pánů z Poděbrad. V době, o které hovoříme byly Poděbrady v držení rodu pánů z Kunštátu. V souvislosti se Sezemicemi je zajímavé, že poručníkem nezletilých synů Bočka z Kunštátu se stal ve druhé polovině 14. století Sezema z Dobrušky (+ 1373). S velkou pravděpodobností můžeme soudit na příbuzenský vztah Sezemy k oběma sirotkům, a to nejspíše prostřednictvím jejich matky. Tou byla Eliška, dcera Hynka z Lichtenburka a ze Žleb. Pokud budeme pracovat s hypotézou, že zakladatelé sezemického kláštera pocházeli z okruhu předchůdců pánů z Dobrušky, můžeme z ní dále dovodit, že abatyše Markéta mohla být spřízněna se zakladatelským rodem. Nevíme, jak Markéta dlouho zůstala abatyší, zda bylo uznáno její či Annino právo na tento úřad. Kromě Anniny žaloby o Markétě hovoří pouze jediná nepřímá a žel také nedatovatelná



zmínka. Otázka, kdo stál v čele ústavu v době těsně předcházející výbuchu války, zda přísná Anna či povolnější Markéta, zůstává nezodpovězena, stejně jako problém, do jaké míry chování, které v klášteře dovolovala, poškozovalo dobré jméno ústavu. Nevíme, která ze sester čelila dobytí kláštera, zda některá z těchto dvou, či další, nám zcela neznámá, již připadl smutný úkol být bezmocnou svědkyní zkázy kláštera.

Velmi málo je známo o jeptiškách, které přijaly v Sezemicích závoj, aby zde sloužily Kristu. Nepocházely patrně z předních rodin země, ale spíše z prostředí nižšího, snad nejčastěji měšťanského. Nepočtené doklady skutečně dosvědčují, že v Sezemicích přijaly závoj dcery z měšťanských či bohatých venkovských rodin. Na konci 13. století žily ve zdech sezemického kláštera dcery jaroměřského měšťana Anežka a Perchta, ve druhé polovině 14. století se zde stala jeptiškou Markéta, dcera vysokomýtského měšťana, stejně jako Anna, dcera mlynářky Kateřiny. Nároky na statky v Plotištích a Slatině, obcích blízkých Hradci Králové, snad naznačují přítomnost měštěk z předního věnného města českých královen. Ale asi ani šlechtičny v sezemickém konventu nechyběly. Abatyše Markéta byla aristokratka a snad příbuzná zakladatelského rodu. Jiné sestry mohly pocházet z rodin, jejichž erby zdobí svorníky klášterních kaplí, tedy z širšího okruhu rodů erbu orličího křídla nebo z rozrodu Markvarticů. Ať již znaky patří zakladatelům kláštera nebo jeho příznivcům z mladších dob, lze předpokládat, že příslušnice uvedených rodin do sezemického kláštera vstupovaly.

Přes omezenost pramenů jsme schopni doložit, že sezemické jeptišky mohly mít své soukromé platy, stejně jako že přijímaly nemovitá dědictví. Skrovné doklady pocházejí až z konce 14. respektive počátku 15. století, i když jev sám byl patrně staršího data, jak naznačuje zkušenost s lépe dokumentovaným ústavem v Pohledu.

## **Majetková držba. Kolonizace**

Majetková držba kláštera zůstává velkou neznámou. Netušíme nic o majetkovém vybavení ústavu při jeho založení, stejně jako o vývoji pozemkového bohatství v letech, kdy klášter existoval. Klášterní statky můžeme rekonstruovat až na základě mladších pramenů, kdy panství kdysi sezemické, bylo sekularizováno. V době těsně pohusitské bývalý sezemický majetek připadl ke Kunětické Hoře. Na konci 15. století jej koupil Vilém z Pernštejna a připojil k pardubickému panství. Popis pardubického panství zachycují urbáře ze 16. století. Tehdy tvořila sezemická rychta celkem deset lokalit. Tyto lokality spolu se dvorem v Komárově snad představují rozsah sezemického panství před válkami husitskými. Přímé propojení mezi bývalým sezemickým zbožím a lokalitami z urbářů existuje pouze u některých z nich. Ke klášterství patřilo s určitostí městečko Sezemice, ves Lukovna, statky a platy v Počáplích, Čankovicích a Chotči, dále pak dvůr Komárov.

Ať již klášteru náležely jen uvedené lokality, či celá sezemická rychta a snad i některé další majetky, o nichž se nezachovaly zprávy, v každém případě můžeme hodnotit sezemické panství jako velmi malé. Velikost pozemkového majetku, jehož horní hranice se pohybovala kolem deseti vesnic, představovala jedno z nejmenších cisterckých panství v Čechách.

Jak již zmíněno, cisterciačkám patřil od počátku kláštera výnos farního kostela v Sezemicích. K sezemickému kostelu se též pojí odpustková listina z roku 1333. O jiných kostelích prameny mlčí a sestry snad kromě Sezemic k žádnému dalšímu ani právo neměly.

Jak již zmíněno, pamatovala na sezemický klášter ve své závěti královna Eliška Rejčka. Královnin odkaz předpokládá vztah k Sezemicím, snad z dob, kdy jako královna vdova žila na svých statcích ve východních Čechách, v nepříliš vzdáleném věnném městě českých královen, Hradci Králové. Eliška Rejčka po vzoru svého prvního manžela, krále Václava II., chovala vřelý vztah k cisterckému řádu. Vzhledem k tomu, že dědičkou díla Václava II. cisterckého kláštera Aula Regia na Zbraslavi se cítila její nevlastní dcera a politická soupeřka, Eliška Přemyslovna, přenesla své sympatie na jiné kláštery. V letech pobytu v Hradci Králové snad právě na Sezemice, později, po přesídlení do Brna, na vlastní založení, klášter Aula S. Mariae na Starém Brně. Na vztah k Sezemicím snad nepřímo ukazuje i soubor liturgických rukopisů, které královna vdova dala zhotovit a jež se později staly základem knihovny na Starém Brně. Tento soubor začal vznikat ještě před založením starobrněnského domu cisterckých sester a je možné, že některé z bohatě iluminovaných rukopisů královna vdova původně hodlala věnovat Sezemicím. Stejně tak byla vyslovena domněnka o tom, že předlohy, z nichž byly knihy opisovány, si královna mohla vypůjčit v Sezemicích. Spekuluje se též o tom, že při založení kláštera cisterciaček na Starém Brně, pozvala do něj jeptišky právě ze Sezemic. Všechny tyto úvahy však jsou hypotézy bez pevnější opory v pramenech.

## **Ekonomika sezemického kláštera**

Nedostatečná pramenná základna nedovoluje poznat ani hospodářství sezemických cisterciaček. Základ jejich příjmů tvořily patrně dávky z poddanské půdy, ve 14. století doplňované platy, jež klášter dostával z různých míst. O relativně četných nákupech platů či pozemků ve 2. polovině 14. století, jsme se již zmiňovali. Zapomenout nesmíme ani na výnos sezemického kostela, i když jsme slyšeli, že užitek z něj v některých letech býval velmi malý. Ale tak tomu mohlo být i s jinými platy. Prameny totiž většinou zachycují pouze nároky jednotlivých institucí, např. klášterů, jaká však byla realita, zda mniši či jeptišky skutečně své příjmy v dané výši dostávali, ve většině případů evidenci zcela uniká.

Sezemický klášter vlastnil také hospodářské dvory. S jistotou víme o dvoře v Komárově, pravděpodobně můžeme počítat alespoň ještě s jedním, a to s tradičním hospodářským zařízením v areálu kláštera nebo v jeho blízkosti. Jak byly tyto provozy vedeny, zda je klášter obhospodařoval sám, či pronajímal, netušíme.

Ekonomická situace ve 13. století zůstává velkou neznámou vývoje sezemického opatství. Ojedinelá zpráva z roku 1333 reflektuje neklidnou dobu za vlády Jana Lucemburského, kdy kláštery byly postiženy jak zhoršující se hospodářskou situací, tak i neklidem v zemi. Sezemice byly v té době zcela chudé. Ve druhé polovině 14. věku se snad ekonomická situace kláštera poněkud zlepšila, jak naznačují nákupy platů a statků. Ne však asi nadlouho. Sezemický klášter se nevyhnul obecnému trendu doby, který na přelomu 14. a 15. století přinesl většině církevních institucí hospodářskou krizi. Ekonomické potíže cisterciaček naznačuje zpráva o 100 kopách gr., jež si klášter vypůjčil někdy na konci 14. století.

Trvale nízké výnosy sezemického klášterství, které nikdy nebylo ekonomicky silné, se nepřímou odrážejí i ve výši daní. Poznat bychom je mohli pouze na papežském desátku, neboť ženské kláštery neplatily řádovou berni a Sezemice jako soukromý klášter ani královskou daň. Slabost klášterního hospodářství dokládá fakt, že ani papežský desátek, který odváděla většina církevních institucí, Sezemice neplatily.

Správa klášterního panství či systém jeho obrany nám unikají zcela. Jedinou a navíc velmi vágní stopu představuje tvrz v Lánech, kterou snad můžeme spojit se sezemickým panstvím. Pokud Lány klášteru skutečně náležely, nelze vyloučit, že tvrz vznikla v souvislosti s ochranou sezemické domény.

## Architektura

Místo bývalého opatství se nachází nedaleko soutoku Labe s říčkou Loučnou. Z původního areálu se zachoval pouze kostel, který sloužil jak pro potřeby farnosti, tak též jeptiškám. Ostatní budovy kláštera zanikly poté, co byl v roce 1421 vypálen a přestal sloužit svému účelu.

Kostel poutá pozornost svým zvláštním zasvěcením Nejsvětější Trojici, v prostředí cisterckého řádu, kde konventní chrámy byly tradičně dedikovány P. Marii, zcela atypickým. Chrám, který byl původně založen jako farní, si i po vzniku kláštera ponechal nejen své farní funkce, ale i původní patrocinium. Na rozdíl od něj byl klášter, v souladu s řádovými předpisy, zasvěcen Bohorodičce, jak to dokládá zápis v zemských deskách z let 1375-9. Tento rozpor mezi patrocinium kostela a kláštera bývá překlenut vysvětlením, že ke kostelu náležela kaple P. Marie, která plnila funkce vlastní konventní oratoře.

Jisté nejasnosti vyplývají i z označení polohy kostela, jež je popsána jako "infra septa monasterii", za příkopem kláštera. V důsledku této informace se Josef Kurka domníval, že chrám stál mimo ohrazení kláštera a s konventem byl spojen chodbou. Rozpor vyvolaný popisem "infra septa" by snad bylo možné odstranit poukazem na kuriální původ listiny, z níž pochází zmiňovaná pasáž. Ve vzdáleném Římě nebyla patrně terénní situace Sezemic známa a termín "infra septa monasterii" pro farní kostel mohl být do listiny pojat z formulářové sbírky, neboť laické kostely u většiny cisterckých opatství obvykle ležely za klášterní hradbou.

Názor, že kostel stál uvnitř klášterního areálu se zdají potvrzovat odkryvy v jeho okolí, které odhalily stavební pozůstatky, nejspíše zbytky konventních budov a snad i dalších klášterních staveb. Vzhledem k tomu, že tyto "odkryvy" neměly odborný charakter, nepřinesly kromě zjištění, že okolí kostela bylo patrně zastavěno, žádné bližší údaje. K topografii klášterního areálu ani k dataci odkrytých pozůstatků nijak nepřispěly. Pro zjištění středověkého stavu klášterišť by bylo zapotřebí, aby byl proveden archeologický výzkum, který by mohl přinést odpověď na otázku, jak vypadal sezemický areál v době, kdy zde působil ženský klášter.

Z hlediska architektonického představuje kostel původně gotickou jednodílnou stavbu s pětibokým závěrem a dvěma přistavěnými kaplemi. V 18. století prošel barokní přestavbou, která jeho středověký charakter do jisté míry překryla. Nejstarší fáze kostela byla postavena

patrně ještě před založením kláštera, v době kdy kostel sloužil pouze farním účelům. Pro tuto část stavby je charakteristické cihelné zdivo, které vzhledem ke své dataci do první poloviny 13. století, představuje jeden z nejstarších dokladů použití tohoto stavebního materiálu v Čechách. Po příchodu cisterckých jeptišek byla svatyně uzpůsobena potřebám ženského kláštera. Vznikl typický kostel s dlouhou úzkou a vysokou lodí, v jejíž západní části byla umístěna empora pro jeptišky.

Jak informují písemné prameny, někdy po roce 1333 sestry přistoupily k zásadní opravě a úpravě kostela, který byl již zchátralý a navíc poničený požárem a vichřicí. Zřejmě v rámci těchto úprav byla na jižní straně lodi přistavěna kaple dnes zasvěcená sv. Antonínovi. Jak dokládají dva zazděné portálky ve výši 250 cm nad podlahou, kaple měla balkon, na nějž se vstupovalo zvnějšku kostela a jímž se dalo patrně projít na emporu. Vzhledem ke své poloze na jižní straně kostela, kde lze předpokládat konventní budovy, a s ohledem na balkon, bývá kaple sv. Antonína ztotožňována s předpokládanou kaplí P. Marie. Stavbou této kaple stavební úpravy v kostele neskončily. Kolem poloviny 14. století byl postaven nový presbytář a s odstupem dalších třiceti let na severní straně lodi kaple sv. Anny. Kaple je dílem parléřovského okruhu z doby okolo roku 1380. Nezapomeňme připomenout svorníky obou kaplí zdobené motivy erbů, na jejichž základě se jednotliví historici snaží určit zakladatele opatství.

## Závěr

Již na počátku kapitoly věnované Sezemicím jsme konstatovali, jak je historie bezradná tam, kde chybějí prameny. Z celé pestré mozaiky osudu opatství známe tak málo! Přece však jeden ze střípků, zachoval příběh, věc vzácnou ve středověkých dějinách klášterů. Příběh abatyše Anny a jejího sesazení. Žaloba abatyše Anny, jejíž pravdivost nebo nezaufatost si nemůžeme být jisti, protože známe stanovisko jen jedné strany sporu, vypráví ještě o něčem jiném, než jen o pohoršlivém chování opata nadřízeného kláštera. Celé líčení poukazuje na slabou pozici sezemického domu, neboť k silné instituci by si opat podobné počínání nemohl dovolit.

Ptáme-li se, proč cisterciačky nezaujaly významné místo v českém království, vidíme dva zásadní důvody. Ani jeden z realizovaných klášterů nebyl panovnickým založením a ani jeden k sobě nepřipoutal větší pozornost členů královských rodů. Malý zájem zemské elity se projevil i ve složení konventů, neboť s výjimkou žen a dívek z rodin zakladatelů přivedl nejčastěji do zdí těchto klášterů dcery měšťanů. Z obou českých domů cisterciaček zdá se být sociální postavení Pohledu poněkud vyšší, neboť složení jeho konventu sahlo od dcery českého krále Václava, byť nemanželské, přes přítomnost Lichtenburkoven či častou účast sester z patricijských rodin nejvýznamnějších královských měst, jakými byla Praha či Kutná Hora, po měšťanské dcery z poddanských měst, především sousedního Německého Brodu. Sezemické jeptišky, pokud víme, pocházely ze šlechtických rodin, opět asi nejčastěji spjatých se zakladateli kláštera, z blízkých měst a stávaly se jimi i bohaté venkovanky. V případech obou klášterů nedostatečná pramenná základna nedovoluje poznat skutečné složení konventů, ale poskytuje pouze sondy, jejichž reprezentativnost, zejména v případě sezemického ústavu, je značně diskutabilní. Možná bychom byli velmi překvapeni,

kdybychom mohli oba ústavy ve 14. století navštívit, jakou úroveň duchovní, sociální či materiální bychom zde našli!

### **ZNÁMÉ ABATYŠE SEZEMICKÉHO KLÁŠTERA.**

Letopočty uvádějí data, ve kterých jsou jednotlivé abatyše doloženy.

Anna I. 1375-9

Sofie 1394- kol. 1400

Anna II. 1409

Markéta 1410